

TÜRK MÛSİKÎSİ TARİHİNDE YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ

RÛHÎ AYANGİL

FOTOĞRAFLAR: MURAT GÜR

GÜNÜMÜZDE, E-5 Karayolu üzerinden Topkapı surları istikametinde İstanbul'a girerken sur dışında, sağ cenahtaki arazi üzerinde, dikkatli bakıldığında, mütevâzî ölçekte mescid, türbe, kabristan ve eski eser hükmünde bazı tarihî binalar, oluşumlar göze çarpar. Bu alan ve bu yapılanmalar, gerek tasavvuf vâdisinde, gerekse kültür-sanat tarihimizde eşi emsâli zor bulunur mânevî güzelliklerin tecelligâhı, mücessem halleri olarak in-

sanları uzaktan selâmlar. Burası âdetâ sur kapısından İstanbul'a, tarihî yarımadaya girmeden önce, bir mânevî arınma alanı olarak rûhları, gönülleri, dimağları sağaltan, ferahlatan bir te'sire mâliktir. Tramvay ve metrobüs hattındaki Topkapı durağından yaya olarak bu alana intikal edildiğinde önce, kısaca Merkez Efendi olarak anılan Şeyh Merkez Muslihiddin Efendi (k.s) makamı, mescidi, kabristanı; onun yaklaşık üçyüz metre ilerisinde de, bir yanı yine Merkez Efendi kabristanıyla çevrili, eski adı Mevlevîhâne-i Bâb-ı Cedid olan Yenikapı Mevlevîhânesi'nin cümle kapısı, binaları ve hâmuşânı, ziyaretçilerini karşılar. Böylelikle bu geniş alanın, İstanbul'un Fethinden bu yana, şehrin mânevî fetihlere, mânevî güzelliklere açılan nice benzersiz kapılarla da mücehhez olduğu anlaşılır.

Bu kutlu mekânlardan ilki olan Merkez Efendi külliyesi, mü'min kalplerin yöneldiği bir ziyaretgâh olarak her zaman cıvı cıvı, kitlevî bir teveccühe sahipken, - günümüzde bir üniversitenin yerleşkesi olarak tahsis olunmuş - Yenikapı Mevlevîhânesi, aksine daha dingin ve daha sükunlu bir atmosfer içinde, ilim-irfan, kültür - sanat hizmetlerini sessizce sürdürmektedir. Biz bu yazımızda, özellikle Türk makam müsikisi ve kültürü bakımından ayrıcalıklı bir yere sahip olan Yenikapı Mevlevîhânesi'ni, tarihsel bağlamı, oradan yetişmiş değerleri ve bu suretle kültür sanat hayatımıza vâkı katkılarını çerçevesinde ele alarak tanıtmaya gayret edeceğiz.

Fetihten hemen sonra İstanbul'da ilk mevlvî semâ'ının yapıldığı mekân, Kalenderhâne tekke-zâviyesidir. Burası sayılmazsa, Dîvâne Mehmed Çelebi adına kurulan ve ilk mevlevîhâne olan Kulekapısı (Galata) Mevlevîhânesi (1491-92)'nin ardından İstanbul'da tesis olunan ikinci mevlvî dergâhı, Yenikapı Mevlevîhânesidir.

XVI. yüzyıl sonunda [H.1006/ M. 1597] Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmet Efendi tarafından Kemâl Ahmed Dede'ye hibe yoluyla vakfedilen arâzî üzerinde kurulan Yenikapı Mevlevîhânesi, kuruluşundan, tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılına değin¹ yalnızca Mevlvî âdâb ve erkânının neşvünemâ bulunduğu bir dergâh (âsitâne) değil, aynı zamanda gerek dinî, gerekse dindışı Türk müsikisinin, ilhâmını Mevlvî kültüründen alan Mevlvî tekke müsikisi, câmî müsikisi ve bunlar dışında kalan diğer makam müsikisi eserleriyle ilmi çalışmaların da başta gelen bir üretim ve uygulama mekânı olmuştur.

Kurulduğu günden sırlandığı vakte kadar, müsikimizin Mevlvî Tarikati koluna mensup veya muhib bestekâr, nazariyeci ve icracılarından nicesi bu dergâhtan aldıkları mânevî feyz ve ilhamla ortaya koydukları eserler ve orada yaptıkları hizmetlerle müsikî tarihimizin unutulmaz isimleri arasında yer almışlardır.

Her mevlvîhânedede olduğu gibi Yenikapı Mevlevîhânesi'nde de hizmette bulunan dergâh ahâlisi (ihvân) içerisinde genel olarak *müsikîşinas* nitelemesi içine

Yenikapı Mevlevîhânesi, kuruluşundan, tekke ve zâviyelerin kapatıldığı 1925 yılına değin yalnızca Mevlvî âdâb ve erkânının neşvünemâ bulunduğu bir dergâh değil, aynı zamanda ilhâmını Mevlvî kültüründen alan eserlerin üretim ve uygulama mekânı olmuştur.

giren meslek ve görevler itibâriyle başlıca bestekâr, neyzenbaşı, neyzen, kudûmzen, kudûmzenbaşı, kemânî/ rûbâbî, hâfız, nâ'thân, âyinhân, aşîrhân, müezzîn, imam, semâzen vb. alt başlıklarında vâkı tesbitlerimizi, mümkün mertebe kronolojik bir akış içinde takdîme çalışacağız.

YENİKAPI MEVLEVİHÂNESİ'NİN MÜSİKİ TARİHİMİZDEKİ YERİ

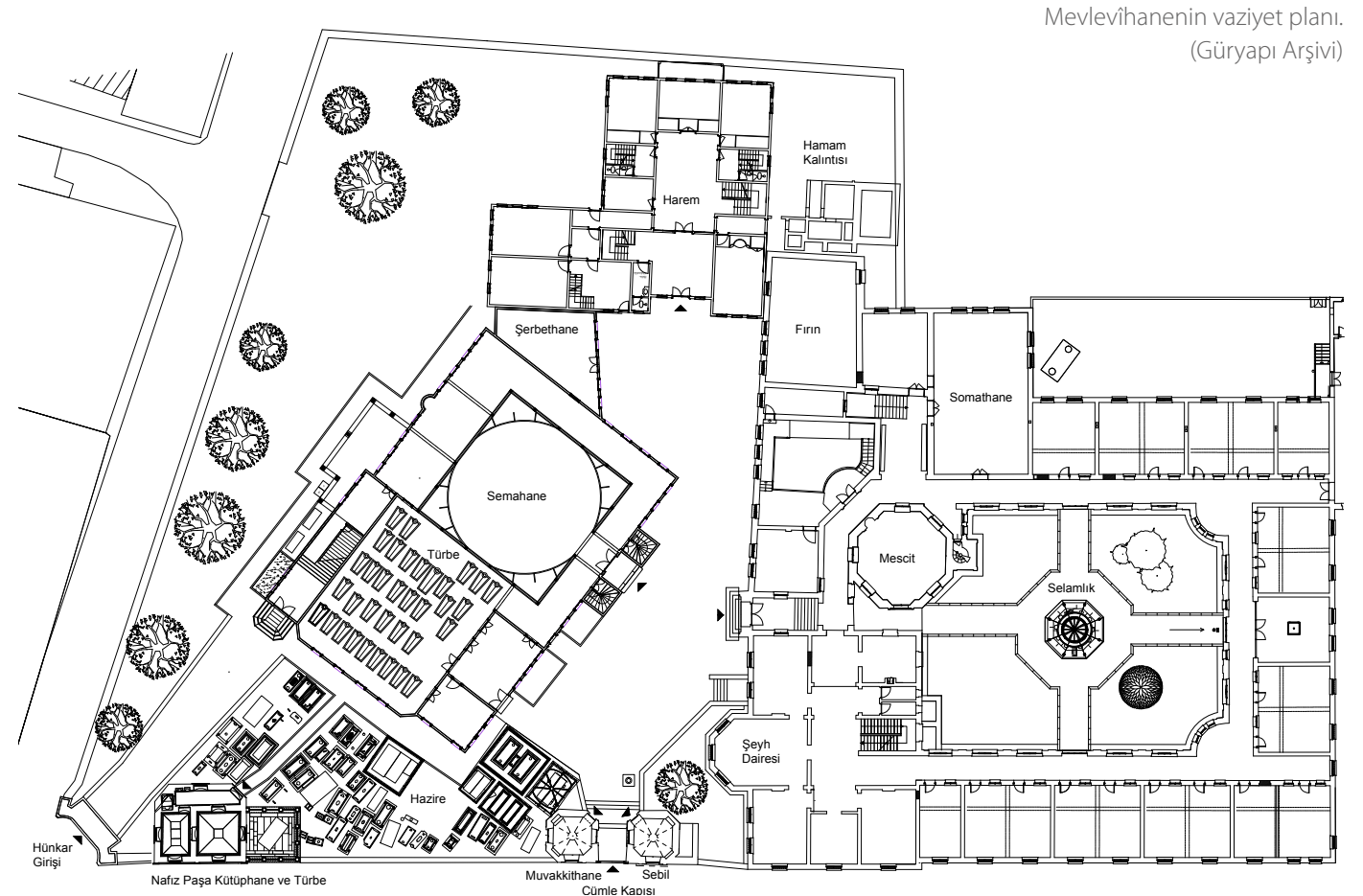
Mevlevî dergâhlarının temel işlevi, Hz. Mevlâna (k.s)'dan kaynaklanan mevlevî umdeleri, âdâb ve erkânı zemininde, “vahdet” inancına hizmettir. Bunu sağlama, artırma ve güçlendirme yolunda, mevlevîhâne postnişini olan dönemin şeyh efendisinin irşâd ve riyâsetinde *Mesnevî* şerhinin yapılması, “mevlevî usûlü”nün yâni “semâ mukabelesi”nin haftanın belli gün ve akşamlarında ifâ edilmesi esastır, âdettendir. Bu mukabele akşamlarında, meydan uyandırılır, postnişin efendinin

huzûru ile mutrib ve semâ (mutribân ve semâzenler) heyetine dâhil dervişler meydana (semâhâne/ism-i Celâl meydanı) yerlerini alırlar, mevlevî âyin-i şerîfi eşliğinde usûlü gerçekleştirirler. Usûlün belli başlı görev üstlenicileri sırasıyla, postnişin (şeyh efendi/ler), meydancı dede, semâzenbaşı, neyzenbaşı, kudûmzenbaşı, hâfız-ı Kur’ân/aşîrhân ve nâ'thân yanında, semâ ve mutrib heyetini teşkil eden semâzen, âyinhân ve sâzendegândan oluşan diğer canlar/dervişlerdir. Bu dergâh mensûbları dışında, semâhâneyi çevreleyen maksûrelerde (kafes veya parmaklıkla ayrılmış özel bölümlerde) muhibbân ve müdâvim sıfatıyla hanımlar, dönemin pâdişahı ve devlet adamları ile her sınıf halktan kimseler de mukabeleye (usûle) mânen iştirâk etmişlerdir.

Mevlevî usûlünde gerçekleştirilen zikrin adı, “semâ”dır. Bu yüzden mevlevî

usûlünün en yaygın adı da “semâ mukabelesi”dir. Semâ mukabelesi, bestekârı bilinmeyen (Pencgâh, Dügâh ve Hüsey-nî makamlarında) üç kadîm âyin-i şerîf, bestekârı bilinen ilk âyin olarak Köçek Dervîş Mustafa Dede (doğ: H. 1095 / M. 1683)'nin Beyâtî makamındaki âyin-i şerîfi yanında, diğer mevlevîhânelerden ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nden yetişmiş bestekârların besteledikleri muhtelif âyin-i şerîflerin icrâsı sûretiyle yapılagelmiştir. İcrâsıyla semâ mukabelesi yapılan âyinler, “meydan görmüş” olarak nite edilir. Böylelikle Yenikapı Mevlevîhânesi, hem kadîm âyinlerin, hem de onlara ilâve olarak –zaman içinde– yeni bestelenmiş birçok âyin-i şerîfin de ilk kez meydan gördüğü bir “ism-i Celâl meydanı”, bir “evliyâ’ullah meydanı”dır.

Semâ mukabelesi ile meydana çıkmak, hem semâ eden, hem de mutribde (mevlevîhânelerde âyin sırasında neyzen, kudûmzen, âyinhan vb.nin birlikte mûsiki icrâ ettikleri yer) yer alan mûsikişinas dervişler bakımından, meşklerinin, seyr-i sülûklerinin, yâni dergâhta görmeleri gerekenli, hizmet ve eğitimlerinin tamamlanmış olmasını gerekli kılar. Dergâha “ıkrar vererek intisâb eden”ler başlangıçta, “nev niyâz canlar” olarak anılır. Dergâhtaki hizmetleri (seyr-i sülûkları) matbah-ı şerîf/matbâh-ı Mevlânâ'ya dâhil olmakla başlar. Sırasıyla önce arakiyeleri, hizmet/çile döneminden veya meşklerinin hitâmından sonra da sikkeleri tekbirlenerek, şeyhinin ruhsatıyla, meydana çıkmaya hak kazanırlar. Binbir günlük mevlevî çilesini tamamlayan canlar “dede” sıfatını kazanır, bunlardan bazıları (hususî kabiliyetleri de göz önüne alınarak) “hücrenişin” olurlar, yâni kendilerine tahsis olunan küçük oda mekânlarında diğer nevniyâz, müdâvim veya tâliplere, alanlarına (şiiir, mûsiki, hat, tasavvuf, ilh.) uygun ders vermeye, bildiklerini aktarmaya (meşke) mezûn olurlar.

Mevlevihanenin vaziyet planı.
(Güryapı Arşivi)

İşte Yenikapı Mevlevîhânesi de bu esaslar çerçevesinde tarîk-i aliyye-i Mevlevîye'ye dâir hizmetlerin yürütüldüğü, tasavvuf, kültür ve san'at hayatımıza son derecede önemli katkılarının yapılmasına imkân vermiş, bünyesinde sayısız sanatkârın, bestekâr ve icrâcâların yetişmesine yol açmış bir ilim, irfân ve irşâd merkezi vasfı ile mûsiki tarihimizdeki saygın yerini almıştır.

YENİKAPI MEVLEVİHÂNESİ'NDEN YETİŞMİŞ VEYA HİZMET ETMİŞ MÜSİKİŞINASLAR

Yenikapı Mevlevîhânesi ile bağlantılı ilk mûsikişinâsın Buhûrizâde Mustafa “İtrî”

Çelebi (1640? – 1712?) olduğu kaydedilir. Türk mûsikisinin en büyük bestekârı sayılan İtrî'nin, nutk-u şerîfi Hz. Mevlânâ'ya ait olan ve Rast makamında bestelediği Na't-ı Mevlânâ'sı ile Segâh makamındaki mevlevî âyin-i şerîfi, O'nun Mevlevî olduğuna muhakkak gözü ile bakılmasını sağlayan başlıca delillerdir. Raûf Yektâ'nın, “İtrî gençliğinde her hafta Pazarertesi ve Perşembe günleri mahallesine yakın olan Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam eder ve mûsikiye hissettiği şiddetli hevesini tekkede dinlediği âyinlerden aldığı rûhânî neş'e ile tatmine çalışırdı... O tarihlerde Yenikapı dergâ-

hında Câmî Ahmed Dede (vefatı 1082 M.1671) isminde âlim ve fâzıl bir zâtın şeyh olması pek çok kimseleri oraya cezb ediyor, tekkede parlak mevlevî âyinleri yapılıyordu. Bu münâsebetle dergâh İstanbul'un en meşhur mûsiki üstadlarının toplanma yeri olmuştu.” sözleri, İtrî'nin yaşadığı döneme ışık tutar.

Kendi güfteleri yanında ekseriyetle Fuzûlî, Nev'î, Şehîrî, Nâbî gibi şâirlerin ve arkadaşı Nazîm'in şiirlerini besteleyen İtrî'nin dindışı formlardaki eserleri yanında asıl kudreti, dinî mûsiki verimlerinde görülür. Bestelendiği günden bu yana bilumum semâ mukabelelerinin

başlangıcında okunması hiç terkedilme-miş *Rast Na't-ı Mevlânâ'sı* ile mukabele edilen *Segâh âyin-i şerîf*, ilk kez Yenika-pı Mevlevihânesi'nde meydan görmüş; yine *Segâh tekbir* ile *Salât-ı ümmiye*'si yanında tevşih, ilâhî gibi diğer tekke ve câmi müsikisi verimleri de başta Yeni-kapı Mevlevihânesi, diğer dergâhlar ve câmilerde asırlar boyu seslendirilerek olarak günümüze intikal etmiştir.

İTRİ'DEN SONRAKİ DÖNEM

Itrî'nin (XVII. yüzyıl) Segâh âyin-i şeri-finden sonra XIX. yüzyıla gelinceye kadar melevî âyinleri bestekârlığı sahasında, Galata Mevlevihânesi Şeyhi Kutb-ı Nâyî Osman Dede Efendi (1652? – 1730)'nin Hicaz, Rast, Uşşâk ve Çargâh âyin-i şe-rifleri dışında ism-i Celâl meydanlarını tezyin eden, tanınmış çok sayıda âyin ne yazık ki görülmemektedir. Bu dönem-sel verim kısıtlılığında, müsikinin “dinen câiz olmadığı, bid’at olduğu, mevlevilerin

çalgı çalıp, tahta deptikleri” yollu bir dizi akıl ve bilim dışı tezyîrât sonucu bir süre melevîhânelerin sırlanmasına yol açan olumsuzlukların da rolü olabilir². Mevlevî tekke müsikisi verimlerinin giderek, özellikle III. Selîm döneminden (XIX. yüzyıl) itibâren yeniden arttığı görülür. III. Selîm'in ve sonrasında da II. Mah-mud, Sultan Abdülmecid, Abdülaziz ve V. Mehmed Reşad'ın melevîyete derin hürmet ve muhabbetleri neticesinde bu yoldaki hizmet, teşvik ve örnek patronaj-ları da alandaki verimliliği destekleyen başlıca neden olmuştur.

İlk postnişin Kemâl Ahmed Dede Efendi'den sonra, Yenikapı Mevlevihâne-si şeyhliğini üstlenen, hepsi de Kur’ânî ilimler ve tasavvuf îrfânı ile donanımlı, çoğu mesnevîhân, toplam yirmi şeyhin dördüncüsü olan Câmî Ahmed Dede'nin İtrî'yle olan münâsebeti dışında, altıncı şeyh Nâci Ahmed Dede'nin “Nâya âhenk etti mutrib devr edip câm-ı şarâb / Mevlevîler gibi girdiler semâ'a her habâb” beyti, kulağımıza İtrî sonrasının bizce muhâl semâ mukabelelerinden âşikâne sesler taşır. Dergâhın onüçüncü şeyhi Kûtahyavî Ebûbekir Dede Efendi'nin 1745 yılında meşihat makamına tâyi-ninden, dergâhların kapanmasına kadar geçen toplam yüzseksen yıl boyunca, evlâtlarının ve torunlarının postnişin olarak hizmet ettikleri ikinci bir dönem açılmıştır Yenikapı Mevlevihânesi'nde. Ebûbekir Dede Efendi'nin evlâdından Ali Nutki Dede, Abdülbâkî Nâsır Dede, Hü-seyin Receb Hüsnî Dede, Abdürrahîm Künhî Dede, Osman Selâhaddin Dede, Mehmed Celâleddin Dede ve Mehmed Abdülbâkî Dede Efendilerin meşihatleri ile süren yaklaşık bu iki asırlık dönem, Mevlevî tekke müsikisinin de Türk mü-sikisi tarihinin de en parlak dönemini oluşturunur.

Tasavvûf vâdisindeki donanımları

yanısıra, birçoğunun neyzen, neyzenba-şı, müsiki âlimi, kudûmzenbaşı, tanbûrî, bestekâr hüviyetleri de bulunan bu son devir şeyhlerinin zamân-ı meşihâtlerin-de âsitânede yetişen veya hizmette bu-lunan pek çok müsikîşinasın isimlerini, âsitâneye gelişlerini, meslek ve hizmetle-rini gözlemlemeye imkân vermek üzere bir tür rûznâme (günce) veya sâlnâme (yıllık) hükmündeki *Defter-i Dervîşân*'a, Ali Nutki Dede'den itibaren kaydetmiş olmalarının değeri büyüktür. Yenikapı Mevlevihânesi'nde özellikle son yüzsek-sen yılda gerek dergâha, gerekse müsikî-ye hizmet etmiş olan her kademedeki müsikîşinaslarla eserleri, *Defter-i Der-vîşân* kayıtları ve diğer yazılı kaynaklar-dan elde olunan bilgiler eşliğinde şöylece özetlenebilir:

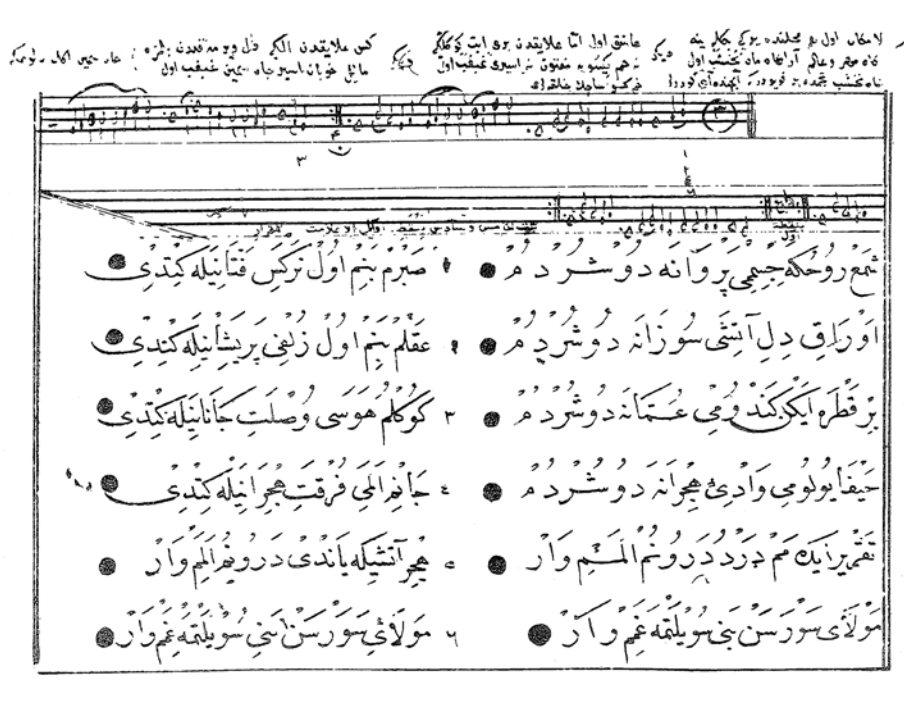
Sûzidilârâ makamında bestelediği âyin-i şerîfî ile melevîyete olan derin bağlılığını izhâr eden Sultan III. Selîm Hân (24. 01. 1761 – 29. 07. 1808)'ın Ye-nikapı Mevlevihânesi ile olan irtibâtı, Şeyh Ali Nutkî Dede Efendi dervîşânın-dan Dervîş Hamamizâde İsmâîl'in “Zül-fündedir benim baht-ı siyâhım” mısraı ile başlayan Büselik makamında ve şarkı formundaki ilk eserinin, İstanbul mü-sikî mahfillerinden saraya ulaşması ve hünkârın bu eserin bestekârını, dergâhta henüz çilede iken, Musâhib-i Şehriyâri Vardakosta Ahmed Ağa mârifetiyle huzûra celbetmesi ile başlar. III. Selîm'in sıklıkla ziyâret ettiği Galata Hankâhı'nın Şeyhi şâir Es'ad Galib Dede de Ali Nut-kî Dede'nin dervîşidir. Diğer taraftan Yenikapı Şeyhi Abdülbâkî Nâsır Dede Efendi'nin, III. Selîm'in arzusu ve yönlen-dirmesi sonucu kaleme aldığı *Tedkiyyk ve Tahkiyyk* ile hünkârın sûzidilâra peşrev, âyin-i şerif ve semâisini nota yazısı ile kaydedip huzûr-u saâdet makrûnlarına arzettiği *Tahrîriye* risâleleri, sarayla Ye-nikapı Âsitânesi münâsebetinin ne denli

yakın, hattâ içiçe olduğunu göstermeye kâfidir. Şehzâdeliğinden itibâren müsikî ve şiirle meşgûl olan, *İlhâmî* mahlâsî ile şiirler kaleme alan ney ve tanbûr çalan III. Selîm Hân, aynı zamanda devrinin büyük ve velût bir bestekârı, örnek bir sanat ve sanatkâr hâmisî olarak da târihe geçmiştir.

Mevlevî tekke müsikisinin şâheser-lerinden addolunan III. Selîm Hân'ın “Dilberi vü bi dili esrâr mâst” nutku ile başlayan Sûzidilârâ âyin-i şerîfinin baş kısmının, Abdülbâkî Nâsır Dede Efen-di'nin *Tahrîriye* isimli yazmasındaki şek-lini aşağıda veriyoruz.

Dönemin önemli bestekârlarından birisi, Mevlevihânenin onyedinci şeyhi Künhî Abdürrahîm Efendi'nin talebesin-den, III. Selim Han'ın musâhiblerinden ve Galata Mevlevihânesi kudûmzenbaşısı Dervîş Mehmed'in arkadaş ve yârânın-dan Vardakosta nâmiyla mârûf Musâhib Seyyid Ahmed Ağa (1728? – 1795) dır. Mevlevî tarikatına cezbe derecesindeki tutkusu sebebiyle, müsikideki yetenek ve kavrayışını geliştirmeye gayret sarf eden Ahmed Ağa, Hicaz, Nihâvend ve Sabâ makamlarında üç âyin-i şerîf bestelemiş, bunları sıklıkla zamanın büyük zâtleri huzûrunda terennüm ederek, dinleyenle-ri fevkalâde “neşveyâb” eylemiştir. Muh-telif makamlardan bestelediği nâdide peşrevleri ile de takdir toplayan Musâhib Ahmed Ağa'nın Sabâ makamında bes-telemiş olduğu âyin-i şerîf, her nedense umûmîleşmeden unutilanlar arasındaki yerini almış, günümüze erişememiştir. 1795 yılında fânî âleme vedâ eden ve Ga-lata Mevlevihânesi'nde sırlanan Seyyid Ahmed Ağa'nın vefâtı hakkında Şeyh Gâ-lib, şu tarihi inşâd buyurmuştur: “Musâ-hib Seyyid Ahmed ol hünermend / Ki olmuştı bu dehre pir-i farâb / Vefâtında dedim târih Gâlib / Musâhib oldu hâ-muşâne ahhâb.”

Niyaz İlahisi'nin Mecmûa-i Sâz ü Söz'deki notası. (British Library, Sloane Books, no. 3114).

Dönemin bir diğer önemli ismi, aynı zamanda hâfız-ı kelâmullah, âyinhân, neyzen ve bestekâr vasıfları ile de bilinen, Üsküdar, Yenikapı ve Galata Mevlevihâ-neleri'nde Kudûmzenbaşı olarak hizmet etmiş Abdürrahîm Şeydâ Dede Efendi [ö: H. 1214/M. 1790] dir; İstanbulludur. “Fukarâ-i tarikat-i Halvetiyeden bir zâtın oğlu” olan Şeydâ Dede'nin gözlerinin genç yaşlarından başlayarak görmediği ve bu sebeple “müsikîye intisab ve o yüz-den temîn-i mâişet mülâhazasıyle mevlevîhânelere girmiş” olduğu zikredilmiş-tir. Hâfız Şeydâ Dede'nin aynı zamanda, şiir söyleme kabiliyeti de olduğundan, bestelerinin güftelerini mutlaka kendisi nazm etmek mûtâdî olduğu da bilinir. Aşağıdaki beyitler O'nun şâir husûsi-yetine örnek teşkil eder: “Kul oldum bir cefâkâre cihân bağında gülfemdir / Me-câlim yokdur inkâre fırâkı bana mâtemdir / Gönül sevdi o şehbâzı tükenmez şîve vü nâzı / Güzellerin serefrâzı gören vaslına irsem dir.”

Irak makamındaki hârikulâde bir âyin-i şerîfin bestekârı olarak şöhret bu-lan Şeydâ Dede, dindışı müsikî alanında da birçok makamlarda eserler beste-lemiştir. Abdürrahîm Şeydâ Dede Efendi vefâtının ardından, Üsküdar Mevlevihâ-nesi'nin meşâyiha mahsus makberesine defnedilmiştir.

XVIII. yüzyıldan itibaren Ebûbekir Dede'nin üç oğlu ve torunlarının şeyhlik-leri dönemine tanık olduğumuza yukar-da değinmiştik. Dede'nin üç oğlundan ilki olan Seyyid Ali Nutkî Dede Efendi (27.07.1762 – 4.9.1804), 1775 tarihinde Yenikapı Mevlevihânesi'nin ondördün-cü şeyhi olarak posta geçmiş, otuz yıllık meşihât hizmetinin ardından 1804 de kırkûç yaşında vefât etmiştir.

Ali Nutkî Dede'nin 26 Mayıs 1799'dan itibaren tutmaya başladığı *Defter-i Der-vîşân* kayıtları hem Yenikapı Mevlevihâne-si, hem de müsikî, edebiyat ve kültür tarihi-miz bakımından fevkalâde önemli bilgiler içeren kayıtlardır. Buna göre, Ali Nutkî

Dede'nin şeyhliği zamanında, “hücrenişin olan canlar”dan (türbedâr) Derviş Mehmed, Na'thân, H.1190; Derviş Mehmed, Mûsikârî, H. 1190; Koca Derviş Ömer, Neyzen, H. 1191; sonradan Filibe Şeyhi olan Derviş (Seyyid) Hasan, neyzenbaşı, H. 1204; sonradan Galata, Beşiktaş, Kasımpaşa hânkâhlarında neyzenbaşı olan Derviş Mehmed Emin, neyzen idiler. Yine Ali Nutkî Dede döneminde “matbâh-ı şerif”de “çille güzîn” olan canlar arasında (matbaha geliş tarihleriyle): İstanbulî Derviş Es'ad Galib H.1198; (Zileli) Derviş İbrahim, Hâfız H.1203; Derviş Ebûbekir, Hâfız; H. 1203 ve Hamamcızâde Derviş İsmâil İstanbulî, H. 1212 bulunuyor; semâ-ı şerifi meşk edip mukâbele-i şerîfe giren canlar ise şu isimlerden oluşuyordu: (Birâder) Abdülbâkî [Nâsır] H. 1190; (Birâder) Abdürrahim [Künhî] H. 1191; Derviş Es'ad Galib H.1199; Derviş İsmâil Hamamcı, İstanbulî H. 1213.

Yine Ali Nutkî Dede'nin kaydettiği: Kemânî, Azizi Mehmed Ârif Ağa, sene 1203; Neyzen Ali Beğ, sene 1212; (Birâder-i Derviş Nuri) Kemânî Ahmed Ağa, sene 1210 (DD1/ 15 b) ile Hâfız Mustafa Ağa ez çavuşân-ı harem-i hümayûn, sene 1214; Bülbül Hâfız Efendi, türbedâr-ı sultânî'nin zâdesi, sene 1215 (DD1/ 16 a) isimleri de dikkat çeker.

Raûf Yektâ Bey Dede Efendi'yi anlatırken: “Dede'nin hem mürşîdi, hem de fenn-i mûsikîde üstâdî” olan Şeyh Ali Nutkî Dede'nin vefâtından az bir zaman önce “Şevk-u tarâb” makamında bestelediği âyin-i şerîfi, şâkird-i güzîni Dede Efendi'ye ithâf ettiğini” bildirir. Böylece Seyyid Ali Nutkî Dede Efendi, 19 Rebiülâhır 1219 (28 Temmuz 1804) târihinde Yenikapı Mevlevihânesi'nde meydan gören, “Ey hasret-i hûbân-ı cihân rûyi hoşest” nutk-ı şerîfi ile başlayan Şevk-u tarâb âyin-i şerîfinin bestekârı olarak mûsikî tarihimizdeki yerini alır. Merhûm şeyhin vefâtına şâir Sürûrî tarafından yazılan tarihlerden ilki: “Târih-i fevtini diye rıdvân duâm odur / Kevser safâsı eyledi Seyyid Ali Dede” ve diğeri de “Olunca kurb-ı Hüdâya revân dedim târih / Didî Ali Dede “Hû” çıktı tekye-i tenden.” beyitleriyle son bulur ve her iki târih beyti de Nutkî Dede'nin vefât

tarihi H. 1219'u (1804) işaret eder.

Şeyh Ebûbekir Dede'nin ikinci oğlu ve Şeyh Seyyid Ali Nutkî Dede Efendi'nin vefâtından sonra Yenikapı Mevlevihânesi'nin onbeşinci şeyhi sıfatıyla postnişîni, kardeşi Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede Efendi (H.1179/M. 1765 – H. 1236/M. 1821) olmuştur. Vâlideleri yolu ile Kutb-ı Nâyî Osman Dede Efendi'nin de torunu olan Abdülbâkî Nâsır Dede Efendi (Nâyî Osman Dede Efendi, oğlu Abdülbâkî Sırrî Dede ve onun kızı Saide hanım yolu ile herbiri âlim ve bestekâr olan Ali Nutkî Dede Efendi, Abdülbâkî Nâsır Dede Efendi ve Künhî Abdürrahim Dede Efendi'lerin de büyükbabasıdır.), küçük kardeşi Abdürrahim Künhî Dede Efendi ile ardarda meşklerini tamamlayarak Mevlevihâne-i Bâb-ı Cedid'in, kendisi “neyzenbaşı”lık ve Künhî Dede de “kudûmzenbaşı”lık hizmetlerini, “meydana çıkmak” sûretiyle derûhte etmişlerdir.

Nâsır Dede, mûsikî ilmine çok önem vermiş ve matematik/fizik ilminin mûsikîye ilişkin ses ve sadâ ihtizazları hakkında eskilerin yazdıkları kitapları uzun uzadıya tedkik ederek bu yolda da büyük hüner sahibi olmuştur. III. Selim nâmına yazdıkları *Tedkiyk ve Tahkiyk* isminde bir mûsikî risâlesiyle, sonradan hurûfâtla yazılıp altında rakamla süreleri işaret edilmek sûretiyle bir Türk notasının usûl ve kaidelerinden bahseden *Tahrîriye* nâmiyle bir risâle daha yazmışlardır. Bu nota ile Üçüncü Selim'in Süzidilâra ma-

kamındaki âyinleriyle yine bu makamdan olan pek değerli peşrevlerini ve Musahib Seyyid Ahmed Ağa'nın peşrevini de bu nota ile yazıp risâleye zeyl ederek hünkâra takdim etmiştir. Aynı zamanda bestekâr olan Abdülbâkî Nâsır Dede'nin, İsfahan ve Acembüselik makamlarında besteledikleri iki büyük âyin mevlevihâneler açıkkken okunmakta idi. Ne yazık ki (kendi icâdı olan notalama yöntemi ile kaydedilmediği için) İsfahan makamındaki âyin bugün unutulmuş eserler arasındadır.

Tedkiyk ve Tahkiyk ve Tahrîriye müellifi ve bestekâr Abdülbâkî Nâsır Dede, kendi terkibleri olan *Dilâvîz, Rûhefzâ, Gülruh, Dildâr* ve *Hisar-kürdî* makamları ile yirmiiki zamanlı ve onbir darblı *Şirin* adını verdiği bir usûl kalıbının da mübdii olarak mûsikî ilim ve sanatına önemli katkıda bulunmuştur.

Abdülbâkî Nâsır Dede'nin zamân-ı meşihatlerinde Yenikapı Mevlevihânesi'nde bulunmuş diğer mûsikîşinaslardan bazıları hakkında şunları kaydettiğini görürüz:

“Ammizâde Neyzenbaşı Derviş Mehmed eşşehir bi-tarikatçı, sene 1225; Kemânî ya'ni Rebâbî Seyyid Derviş Mehmedzâde; Kemânî ya'ni Rebâbî, duacı, Derviş Ali, sene 1221; Neyzenbaşı Hezarfen Mücellid Derviş Mustafa sene 1219 Semâzenbaşı ve aşîrhân Konevî Derviş Ali, sene 1224; Müezzîn Mûsâ Dedezâde Derviş Osman Bahâed-

din, sene 1224; Müezzîn Kerestecizâde Nuri Derviş Mustafa, sene 1225; Vefât-ı Seyyid Hâfız Efendi el Mevlevî, ser kudûmzenân-ı Mevlevihâne-i Beşiktaş; vefât-ı Derviş Emin, Serneyzenân-ı Mevlevihâne-i Galata ve Kasımpaşa ve Beşiktaş. Merhûm Derviş Emin Beşiktaş Mevlevihânesi'nde esbâk Neyzenbaşı Direk Ali demekle mâ'rûf Derviş Ali'nin küçük oğlu olup ve Neyzenbaşı Çalılı Derviş Mehmed'in şâkirdlerinden idi. Ve Galata Mevlevihânesi matbâhında Şeyh Selim Dede Efendi'nin eyyâmında çillegüzin dahî olmuşdu. Ve Çalılı Dede vefât eylediğinde bu üç dergâha Neyzenbaşı olmuşdu. Kasımpaşa dergâhında hücresinde vefât eyleyip dört beş günden sonra mâlûm olup Kasımpaşa dergâhına defnolunmuştur. Derviş Ali Beğ, Çalılı Derviş Mehmed gibi ve Derviş Emin gibi dergâh-ı selâseye neyzenbaşı olmuştur.” ... Devamla:

“Müezzîn Osman Efendi sikke giymiştir, sene 1251; Ameden-i Akşehirli Derviş Hâfız Ömer, sene 1233; (Arakiyye giyen muhibbândan) Mukabele Kalemi kâtiplerinden Neyzen Salih Efendi, sene 1234; Kemânî, duacı Seyyid Derviş Ali'yi Neyzenbaşı eylediğimiz, sene 1229; Kerestecizâde Derviş Mustafa'yı Aşîrhân eylediğimiz, sene 1229; Kerestecizâde Derviş Mustafa'yı müezzîn eylediğimiz, sene 1230; Edirneli Derviş Hacı Hasan'ı müezzîn-i sâni eylediğimiz, sene 1232; Edirneli Derviş Hacı Hasan'ı imam eylediğimiz,

FOTOĞRAFLAR: MUSTAFA YILMAZ

sene 1234; Derviş Süleyman'ı müezzîn-i sâni eylediğimiz, sene 1234; Edirneli Derviş Hacı Hasan'ı Neyzenbaşı eylediğimiz, sene 1234; Yivsizzâde Karahisârî Derviş Mustafa'yı müezzîn-i sâni eylediğimiz, sene 1235; Kerestecizâde N'athân-ı dergâh Mustafa Nûrî Dede, sene 1233. Vefât-ı ammişâdemiz Neyzenbaşı Seyyid Derviş Mehmed eş-şehir. Merhûm Derviş Mehmed eyü neyzen idi ve hâmüşânda pederi Seyyid Osman Dede'nin yanında medfûndur. Rahimetullah.”

Yenikapı Mevlevihânesi'nde, usûller (semâ mukabelesi) dışında belli zamanlarda, Mevlîd-i şerif ve Mîrâciye-i şerife kıraatlerinin de yapıldığını yine Abdül-bâkî Nâsır Dede'nin Defter'e düştüğü kayıtlardan öğreniyoruz. Nâsır Dede, onyedî sene şeyhlikde bulunduktan sonra, hicrî 1236 yılında irtihâl-i dâr-ı beka’ ederek, tekkenin türbesinde büyük kardeşi Ali Nutkî Dede Efendi'nin yanına defnedilmiştir.

Nâsır Dede'den sonra Yenikapı Mevlevihânesi'nde önce oğlu Seyyid Hüseyin Receb Hüsnî Dede postnişîn olmuşlardır.

Şeyh Seyyid Hüseyin Receb Hüsnî Dede Efendi de Defter-i Dervîşân'a düştüğü kayıtlarla mevlevihâne/ler/deki mûsikîşinaslar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar. Şeyhin defterdeki ilk kaydı, peder-i muhteremleri Seyyid Abdül-bâkî Nâsır Dede'nin vefatına ilişkindir. Hüseyin Hüsnü Dede'nin diğer dönem mûsikîşinasları ile ilgili bazı kayıtları da şöyledir: “Vefât-ı kemânî ya'ni rebâbî Seyyid Mehmed Ali Dede fî 8 C sene 1236; Vefât-ı kudûmzenbaşı Mehmed Dede; vefât-ı Helvacı Mehmed Dede, fî gurre-i S sene 1245. Merhûm fil’asl Be-şiktâşi olup çend-sâl Beşiktaş Mevlevihânesi'nde kudûmzenbaşılık hizmetinde olup edâ-yı hizmet ederek irtihâl-i dâr-ı beka’ eylemiştir. Vefât-ı Ser-neyzenân Ali Beğ Dede, fî 10 Ra sene 1245.

Henüz yirmisekiz yaşında iken vefât eden Hüseyin Receb Hüsnî Dede'den sonra Yenikapı Mevlevihânesi'ne amcası ve Şeyh Ebûbekir Efendi'nin en küçük oğlu ve Nâsır Dede'nin kardeşi Seyyid Abdürrahim Künhî Dede Efendi (1769 – 1831) postnişîn olmuştur.

Künhî Dede'nin asıl adı Abdürrahim Dede Efendi'dir. Künhî, mahlâsıdır. Mûsikî fenninde “ikinci Fârâbî” nâmını almış ve edebiyat sahasında da o zaman yüksek bir yer tutmuş olan Abdürrahîm Dede, âsitânedede kudûmzenbaşıdır. Raûf Yek-tân'ın, “aynı makam çerçevesinde olmasına rağmen monotonluktan müberrâ” sözleri ile vafsettiği ve 1205 senesinde Hicaz makamında besteledikleri, “Men âşık-ı ân hasenem / İşk est münâcâtem” nutk-ı şerifi ile başlayan âyin-i şerîf, ilk önce Yenikapı Mevlevihânesi'nde meydan görmüştür. Galata Mevlevihânesi'nde kudûmzenbaşı olan Derviş Mehmed ile bestekâr, kudûmzen ve neyzen Musâhib Seyyid Ahmed Ağa da Künhî Abdürrahim Dede'nin yetiştirmelerindendir. Künhî Abdürrahim Dede, kendi vefâtı târihi olan 1247 (1831) senesine kadar iki yıl müddetle mevlevihânenin şeyhliğini yapmış ve yine orada defnedilmiştir.

İSMAIL DEDE EFENDİ

Dönemin, Yenikapı Mevlevihânesi'n-den yetişmiş en önemli şahsiyeti, büyük bestekâr İsmâil Dede Efendi (9 Ocak 1778 – 29 Kasım 1846)'dir. İstanbul'a göçüp Şehzâdebaşı'nda bir hamam satın alarak hamamcılığa başlamış Kesriyeli Süleyman Ağa'nın, Rukiye hanımla izdivâcından doğan İsmâil, Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi ismiyle şöhret bulmuş, XIX. yüzyılda yetişen en muktedir mûsikîşînâsların başında gelir. 1191 Zil-hiccesinin onuncu günü, Şehzâdebaşı'ndaki evlerinde doğmuştur.

Küçük İsmâil yedi sene müddetle, hem hocası Mehmed Emin Efendi'nin mûsikî derslerine ve Pazartesi – Perşembe günleri de Yenikapı Âsitânesi'ne devamlı o tarihte oranın şeyhi Ali Nutkî Dede'den mûsikînin inceliklerini öğrenmiş, mûsikî tâlimi sırasında tekkenin mukabelelerine girmiş, mevlevîliği sevmiş ve binbir gün çile çıkarmak üzere âsitâné “matbâh-ı şerîf”ine dâhil olmuş, çilesini tamamlayarak “dede” unvânını almıştır.

Makam mûsikisinin, kâr, murabba, nakş, semâî, şarkı, köçekçe gibi her formunda, birbirinden nâdide eserler besteleyerek yüksek bestekâr vafına erişen musâhib-i şehriyârî Dede Efendi, III. Selîm'in hâlî ve elim vefâtundan sonra, muntazaman Yenikapı Âsitânesi'ne devâm etmiş ve “ism-i Celâl meydanı”nda na't ve âyin-i şerîf okumuştur. Dede'nin, meydanda hangi makamdan âyin-i şerîf icrâ olunacaksa, İtrî'nin Rast makamındaki na't-ı şerîfini, o makama tebdîl ve tahvil edip okuyarak, çevresinde hayranlık uyandırdığı ve bu yolla, makam sanatının şâhikasına varmış olduğu rivâyetler arasındadır.

Yüzaltmışın üzerinde eser bestelemiş olan Dede Efendi'nin, Mevlevî âyinleri bestekârlığında da yedi adet âyin-i şerîfi ile ilk sırayı işgâl ettiği görülür. İsmâil Dede Efendi'nin bestelediği mevlevî âyinleri, bestelenme sırasına nazaran şunlardır: Sabâ âyin (ilk âyini), ilk seslendirilişi: 17 Cumâdelâhır 1239 (18 Şubat 1824 - Çarşamba), Yenikapı Mevlevihânesi'nde; Nevâ âyin (ikinci âyin), ilk mukabelesi: 17 Şaban 1239 (17 Nisan 1824 - Cumartesi) Kadir gecesi, âsitâ-nede. Bestenigâr âyin (üçüncü âyin). Sa-bâpûselik âyini, Receb 1249 (M. 1833); Hûzzâm âyin, İsfahan âyin ve Ferahfezâ âyin. Dede'nin son âyin-i şerîfi, Sultan II. Mahmud Hân'ın arzusu üzerine beste-

lediği Ferahfezâ makamında olandır. II. Mahmud'un, vefâtından yaklaşık iki ay önce vukû bulan ilk mukabeleden sonra İsmâil Dede Efendi'ye hitâben: “Çok rahatsızdım, gelemeyecek idim, gayretle geldim. Lâkin çok isâbet etmişim. Ferâh-fezâ âyini iksîr-i hayat gibi te'sîr etti. Hamdolsun, âdetâ iyileşdim..” sözleri ile iltifât ettiği vârittir. Dönemin mûsikîşi-naslarının çokça takdir ettiği Ferâhfezâ âyininî İsmâil Dede'nin hiç beğenmediği rivâyet olunur. Bu âyine ilişkin Dede Efendi'nin düşünceleri, *Esâtîz-i Elhân*'da şu cümlelerle yer alır: “Diğer âyinlerimi hep şeyhlerimin emr ü ta'rifleri müci-bince bestelemiş idim. Ferahfezâ'yı ise pâdişâhın emriyle bestelediğim içün o kadar ruhlı olamadı. Onlardaki zevk ve neşeyi Ferâhfezâ'da bulamıyorum..”

Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi, Yenikapı Mevlevihânesi'nde ilim, irfân ve Hz. Mevlânâ neşesi ile destansı bir ömür sürdü ve “Tâûna giriftâr olarak Minâ'da” 10 Zilhicce 1262 (29 Kasım 1846) târihinde teslim-i rûh eyleyerek, Hz. Hadî-ce'nin kabri civârında surlandı.

XIX. yüzyılda Yenikapı Mevlevihânesi'nde hizmette bulunan ünlü musikişinâslar arasında, serhânende, durakçı, na'thân, âyinhân, neyzen, dâirezen, bes-tekâr sıfatları ile anılan Durakçı Behlül Efendi (? – 1895) ile yakın mûsikî arkadaşı bestekâr, hânende ve hattât Yeni-köylü Hasan Efendi (1822 – 25.10.1905) de anılmaya değer âbide isimlerdir. Yine bu dönemin önemli bir diğer şahsiyeti, Şeyh Osman Selâhaddin Dede Efendi'nin eniştesi ve dergâhın aşçıbaşısı Ârif De-de'nin mahdûmu, serkuddûmî Ahmed Hüsâmeddin Dede (H. 1255 – 1318/M. 1839 – 1900) Efendi'dir. Oğlu Şahap Bey'in (Akıncı) ifâdesine nazaran, Ahmed Hüsâmeddin Dede, keman, sine keman ve çığırtmayı, dinleyenleri mest edecek derecede çaldığı gibi, eline aldığı

III. Selim'in Süzidilârâ âyin-i şerifi'nin Abdülbâkî Nâsır Dede Notası (XIX. yüzyıl) ile yazılı şekli.

Derviş Esad Gâlib ve Derviş Hamamcı İsmail'in *Defter-i Dervîşân*'daki kayıtları (Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa Kitapları, no. 1194).

herhangi bir sazı icrâ etmekte de yüksek mahâret sâhibi imiş. Şiirlerinde “Na'tî” mahlâsını kullanan Dede, Râhat'ülervâh makamından bir âyin bestelemiş, âyinin ilk okunuşu 1302 senesi Rebi'ül'âhîrinin onikinci Perşembe günü (29 Ocak 1885) Yenikapı Mevlevihânesi'nde gerçekleşmiştir. 1318 tarihinde vefât eden Ahmed Hüsâmeddin Dede'nin kabri, mevlevihânenin türbesi dâhilindedir. Vefâtına, bes-tekâr Musullu Âmâ Hâfız Osman tarafından: “Kudûmiyle cinân ehli semâzen oldu bâ târih / Cenân-ı hulde irdi mecd ile Ahmed Hüsâmeddin” (1318); İsmet Bey tarafından: “Serkuddûmî dedemiz göçdü meded / Garka-i rahmet ide

Rabb-i ahad / Dedi İsmet târih-i tamâm / Yürüdü aşk ile Dervîş Ahmed” (1318) ve “Serkuddûmiye kudûmzen oldu mızrâb-ı ecel” (1318) mısralarıyla târihler düştül-müştür.

Besteleyeceği eserin güftesine bir kez göz gezdirdikten hemen sonra kar-sındakine meşk etmeye başlayacak kadar çabuk besteleme kudretini hâiz, son yüzyılın en velût ve büyük bestekârı Hâce Mehmed Zekâi Dede Efendi (1824 – 24.11.1897) de Yenikapı Mevlevihânesi dervişlerindendir. Mûsikî bahrinde ilk hocası, İsmâil Dede Efendi çıraqların-dan bestekâr Eyyûbî Mehmed Bey'dir. Hüsn-ü hattını geliştirmek için başvur-

FOTOĞRAF : MUSTAFA YILMAZ

duğu Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin aynı zamanda bestekâr da oluşu, Zekâî Efendi'nin iki yönden de gelişmesine ek bir imkân sağladı. Ama devrin en önemli buluşması, hocası Eyyûbî Mehmet Bey'in hânesinde Hammâmizâde İsmâil Dede Efendi ile karşılaşması, sesini ve öğrendiği eserleri bu dehâyâ dinletmesi ve Dede Efendi'den, bundan böyle kendisi ile meşk edebileceği hususunda açık dâvet alması ile gerçekleşti. Ancak, Zekâî Efendi'nin Mustafa Fazıl Paşa'nın maiyetinde Mısır'da bulunduğu süre içinde, İsmâil Dede Efendi de hacc farızası için gittiği Minâ'da vefât edince, bu iki dehânın bir daha karşılaşabilmelerine maddeten

imkân kalmadı. İstanbul'a dönüşünde yeniden Eyyûbî Mehmed Bey'le meşklerini sürdüren Zekâî Efendi, 1868 yılında kırkdört yaşında Mevlevî tarikatine girdi. Bu târihten itibaren, O'na, İsmâil Dede Efendi'den sonra en fazla âyin besteleyen büyük bestekâr sıfatını bahşedecek olan, Türk mûsikisinin âbidevî mahiyetteki beş âyin-i şerifini bestelemek gibi bir fâikiyetin mânevî kapısı açılmış oldu. Zekâî Efendi, her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri -Şeyh Osman Selâhaddin Dede Efendi'nin zamân-ı meşihatinde-, Yenikapı Mevlevihânesi'nde âyinhân olarak dergâha devâma başladı. Sonradan, 1884 yılında da kudûmzenbaşılık hizmeti ile

dâhil olduğu Bahâriye Mevlevihânesi'nde Zekâî Efendi'ye, Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi tarafından “dede” unvânı verildi. Zekâî Dede Efendi'nin başyapıtları arasında yer alan beş âyin-i şerifinden ilki, H. 1287 (1870) tarihinde bestelediği Sûzidil makamındaki âyin-i şeriftir ki ilk kez 1309 Şaban-ı şerifinin onyedinci çarşamba günü (17 Mart 1892) Bahâriye Mevlevihânesi'nde meydana görmüştür. Mâyâ makamında bestelediği ikinci âyin-i şerif ise ilk kez, (Sûzidil âyinin ilk mukabelesinden çok daha önce) 1302 Rebî'ülevvelinin birinci günü (19 Aralık 1884) Yenikapı Mevlevihânesi'nde mukabele edilmiştir. Zekâî Dede

üçüncü âyin-i şerifi, Şeyh Mehmed Celâleddin Dede Efendi'nin teşviki ile İsfahan makamında bestelemiş ve bu âyin de ilk kez 1302 senesi Rebî'ülâhırının dokuzuncu günü (26 Ocak 1885), yine Yenikapı Mevlevihânesi'nde meydan görmüştür. Zekâî Dede'nin dördüncü âyini Sûznâk makamında olup, “dört selâm”lı âyinin “ikinci” ve “ey ki hezâr” kısmı hâriç, birinci, üçüncü ve dördüncü selâmlarının nutk-ı şerifi Arapçadır. Bu âyinin de ilk seslendirilişi 1302 senesi 4 Zilhicce'de (14 Eylül 1885) ve ilk seslendirildiği mekân da yine Yenikapı Mevlevihânesi olmuştur. Beşinci âyin ise, Bahâriye Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'nin, “kışın semâ edenlerin üşümemesini teminen kısa bir âyin olsa” arzusuna karşılık olmak, aynı zamanda âyinhânların da yorulmaması düşüncesi ile “acem” perdesinden daha tiz seslere yer vermemek üzere Sabâ-zemzeme makamından bestelenmiş, bu âyin-i şerif de 1303, 16 Rebîülevvel'de (23 Aralık 1885), tekrar Bahâriye Mevlevihânesi'nde meydana görmüştür.

Büyük bestekârlık kabiliyetini, çocuk yaştan itibaren almış olduğu köklü bir eğitim – öğrenim ve daha sonra, mevlevî âdâb ve erkânı ile elde ettiği mânevî temeller üzerinde yükselterek hem dindışı, hem de dinî mûsiki alanında yüksek vasıflı ölümsüz eserler veren Hâce Mehmed Zekâî Dede Efendi, mûsikimizin eşi, emsâli az bulunur dâhilerinden biri olarak tarihteki ayrıcalıklı yerini almıştır. Ömrünün son demine kadar üstlendiği hizmetleri aksatmadan sürdüren Zekâî Dede Efendi, “Makaam-ı vasla verdi Zekâî devri karar” (1315) târih mısraıyla, 24 Kasım 1897 tarihinde ebediyete uğurlandı ve Eyüp Câmîi'nde kılınan namazının ardından Kaşgâri Dergâhı civârında sındı.

Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede Efendi'nin oğlu olan “Ebu'lkemâleyn Mes-

nevihân Osman Selâhaddin Dede Efendi (29.2.1820 – 14.3.1887)'nin şeyhlik hizmetini derûhte ettiği elliyediyıl boyunca da, âsitâne de çeşitli unvanlarla meydana bulunmuş birçok mûsikîşinâs olagelmıştır. Sultan Mehmed Reşad Hân'ın da dile getirdiği üzere, ism-i Celâl meydanında bulundukları her vakitte, “rûhâniyetli, neş'eli” mukabelelere riyâset eden Osman Selâhaddin Dede Efendi'nin şeyhliği dönemlerinde, mâiyyetinde dergâhta hizmette bulunmuş mûsikîşinâslar arasında bestekâr Hammâmizâde İsmâil Dede, sernâyî Ali Dede, serkuddûmî Ahmed Hüsâmeddin Dede, sernâyî Cemâl Dede ve üstâd-ı mûsiki Hâce Zekâî Dede öne çıkan başlıca isimler arasındadır.

Seyyid Abdülbâkî Nâsır Dede'nin torunu ve Şeyh Osman Selâhaddin Dede Efendi'nin oğlu olan Seyyid Mehmed Celâleddin Dede Efendi (1.2.1849–1.6.1908), Yenikapı Mevlevihânesi'nin ondokuzuncu şeyhidir. Kur'ânî ilimler, felsefe, edebiyat, tasavvuf, mesnevihânlık ve özellikle mûsiki ilmi ve bestekârlık vâdisindeki derin bilgisi ve kudreti meyânında, tanbûr icrâ etmedeki mahâreti de dillere destân olan Mehmed Celâleddin Dede, tanbûru, bestekâr Büyük Osman Bey ve Küçük Osman Beylerden meşketmiş, yüksek san'at mahsûlü olmak üzere Dügâh makamından bir de âyin-i şerif bestelemişlerdir. Mezkûr âyin-i şerifin Sultan Veled devrine zemin teşkil eden Dügâh Devr-i Kebîr Peşrevini de Bahâriye Mevlevihânesi postnişini, neyzen ve Acemaşîran âyin-i şerifinin müellifi ve kayınbirâderleri Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi besteleyerek ihdâ buyurmuşlardır. Bu âyin-i şerif ilk defa olarak 12 Rebî'ülevvel 1323 (17 Mayıs 1905) tarihinde meydan görmüştür. Mehmed Celâleddin Dede, meşihatlerinin yirmikinci yılında, altmışbir yaşında iken vefât etmişler ve Mevlevihâne'nin türbesin-

de sırlanmışlardır. Mehmed Celâleddin Dede Efendi'nin mûsiki ilminin tedvini ve geliştirilmesi yolundaki meşklery, irşâd ve telkinleri XX. yüzyıl müzikbilimcileri Yektâ, Arel ve Ezgi'nin kapsamlı çalışmalarını yönlendirmede etkin olmuştur.

Olgunluk yolunun dervişlikten geçtiğine inandığı için oğlu Mes'ud'un öğrenimine karşı çıkıp, ilkokuldan sonra O'nun ya bir dergâha gidip mevlevî olmasını ya da kunduracılık gibi bir zenaate sahip olmasını arzu eden Tanbûrî Cemil Bey hâl-i hayâtında, “hakikî mekteb-i edeb olan Dergâh-ı Mevlânâ”nın candan muhibbi, mevlevihânelerin de sâdık zâirlerinden biri idi. Yâr-ı vefâdârı, gençlik arkadaşı, Yanyalı Ferik Mustafa Paşazâde Pertev Bey (Demirhan)'in şu satırları, o dönemde nasıl mânevî feyzlerle gönüllerini, ruhlarını tezyin ettiklerinin delilidir: “..Sık sık Bahâriye ve Yenikapı Mevlevihânelerine giderdik; âyin seyrederek, kalbimize ateşler döken ney taksimlerini dinlerdik...târihi hâtırâ neşideleri okuyan rûzgârın sesini dinler, bu âhiret sükûnu içinde saatler geçirirdik... Yenikapı Mevlevihânesi'nde tanbûr meraklısı ve üstâdı, ehl-i dil bir his ve mânâ adamı olarak merhûm Celâleddin Efendi bizi çok severdi. Orada söz ve saz fasılları yapardık. Cemil'i hakikî bir vecd ve cezbe içinde dinler, bilmediğimiz başka âlemlerden gelen bu seslere hayran olurdu. Gözlerinden yaşlar akardı. Mûsiki, rûh ve tarikatler üzerine, bizi tenvîr edici bahisler açardı.” Hâl böyle olunca, Türk mûsikisinde yepyeni bir devir açan “üstâd-ı cihân Tanbûrî Cemil Bey”in Devr-i Kebîr usûlünde bestelemiş olduğu İsfahan, Nevâ ve Muhayyer peşrevlerinin, Yenikapı ve Bahâriye mevlevihânelerinin mânevî iklimlerinde teneffüs ettiği Sultan Veled Devirleri'ne üstâdâne bir nazîre, Dergâh-ı Mevlânâ'ya âşıkâne birer niyâz olduğu kanaatindeyiz

Mehmed Zekâi Dede Efendi'nin vefatından bir yıl önceki hâli.

Mesnevîhân, bestekâr, mûsikî âlimi, Şeyh Seyyid Mehmed Celâleddin Dede Efendi.

Yine bu dönemden, Bestekâr ve (neyzen?) Hüseyin Dede (? - 1860?), Yenikapı Mevlevîhânesi çilekeşlerindendir. “*Mârâ reh-i dige rest bîrûn zîcîhât*” nutkiyle başlayan Nühüft âyin-i şerîfi Eyyûbî Hüseyin Dede tarafından bestelenmiş ve ilk olarak 1276 / 1860 tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde mukabele edilmiştir.

Mevlevîhânenin bir diğer müdâvîmi, Zekâi Dede Efendi'nin oğlu, bestekâr Hâfız Ahmed İlhamî Efendi (Irsoy) (1869 – 13 Ağustos 1943)'dur. Hafız Ahmed Efendi 1318'de kendisinden nât-ı şerif ve mirâciyye meşkettiği hocası serkuddûmi Ahmed Hüsameddin Dede'nin vefatını müteakib, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde kudûmzenbaşı olarak hizmete başlar ve “semâhâneler kubbelerini cınlatarak” hizmetlerini şevkle sürdürür. Muhtelif okullarda mûsikî hocalığı görevlerinde bulunan, bestekârlık vâdisinde ilâhiden âyine 300 civârında eser te'lif eden Hâfız Ahmed Efendi'nin bestelediği ve “Ey derâverde cihân râzî nây” nutkî'yle başlayan Beyâtîbüselik makamındaki âyin-i şerîfi ilk kez, 1323 Rebî'ülevvelinin yirminci (25. 5. 1905) perşembe günü Yenikapı Mevlevîhâne'sinde meydan görür. Müsteâr makamında bestelediği ikinci âyin-i şerîf ise tekke ve dergâhların kapatılması neticesinde mukabele imkânı bulamaz. 13 Ağustos 1943'de vefât eden Hâfız Ahmed İlhamî (Irsoy) Efendi, Eyüp Gümüşsuyu'ndaki Kaşgârî Dergâhı civârında babası Zekâi Dede'nin kabri yanında sırlanmıştır.

Tophâne-i Âmire İstihkâm ve Muayene Dâiresi hulefâsından ve mevlevî muhibbânından olan Bolâhenk Nûrî Bey (1834 – 1909)'in “Ân subhî seâdethâ çün nûrî feşân âyed” nutku ile başlayan Büselik makamındaki âyin-i şerîfi de (4 Haziran 1885) perşembe günü Yenikapı Mevlevîhânesi'nde ilk kez meydan görmüştür. Son devrin büyük bestekârları arasında bulunan Bolâhenk Nûrî Bey 1328 (1909)

tarihinde vefât etmiş olup, Fâtih Câmî haziresine defnedilmiştir.

Türk mûsikîsi nazariyat ve metodolijisini XX. yüzyılda tedvîn eden üç büyük müzikbilimciden (diğerleri Hüseyin Sadettin Arel ile Dr. Subhi Ezgi) ilki olan Raûf Yektâ Bey (5. 3. 1871 – 8. 1. 1935)'in, Yegâh makamında bestelediği “Ey nây-i hoş nevâyî ki dildâru dil hoşî” nutku ile başlayan âyin-i şerîfi 3 Muharrem 1342 (16.8.1923) tarihinde Yenikapı Mevlevîhânesi'nde meydan görmüştür. *Lavignac Müzik Ansiklopedisi*'ndeki “Türk Mûsikîsi” başlıklı monografi ile *Türk Mûsikîsi Tarihi*, *Türk Mûsikîsi Nazariyatı*, *Esâtîz-i Elhân* eserlerinin müellifi, Dârülehân ve İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Mûsikîsi Tesbit ve Tasnif Heyeti Reisi olan Raûf Yektâ Bey, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son zamanlarında, âsitânenin Neyzenbaşılık görevini de derûhte etmiştir.

Yenikapı Mevlevîhânesi'nin, Şeyh Ebûbekir Kütahyavî soyundan gelen yirminci ve son şeyhi Seyyid Abdülbâki Dede Efendi (20. 7. 1883 – 28. 2. 1935)'dir. Dergâhların 1925'de kapanmasına kadar onyedî yıl süreyle Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhliğini derûhte eden Mehmed Abdülbâki Dede Efendi'nin meşihatinde bu dönem, Yenikapı Mevlevîhânesi'nin ve Türk mûsikîsinin son parlak dönemi olmuştur. Şâir ve aynı zamanda mûsikîşinâs da olan Abdülbâki Dede Efendi'nin, “Parladıkça piş-i çeşimde münevver gözlerin” güfte-i, Devr-i hindi usûlündeki bir Tâhirbüselik şarkı bestelediği bilinir. Zamân-ı meşihatlerinde, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde doğan son şeyh çocukları olan iki oğlundan 1902 doğumlu Gavsî (diğeri Resûhî) Efendi de 1919'da “dede” ünvanını almış, sonrasında mûsikimizin değerli bir neyzeni ve bestekârı olarak şöhret bulmuştur.

Böylece, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunmuş, oradan yetişmiş olduğunu (muhtemel eksikleri ile) tesbit edebildiği-

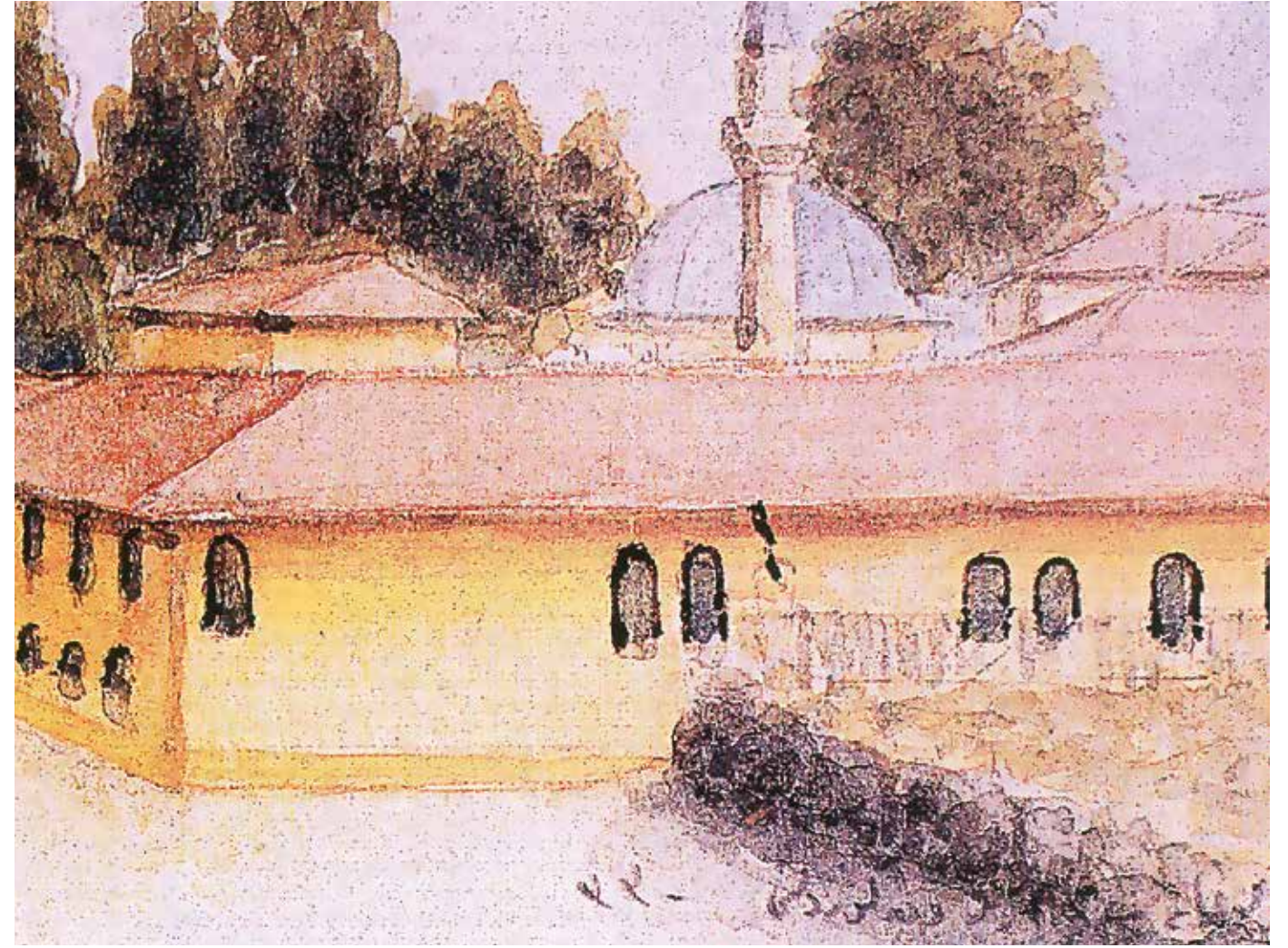
miz mûsikîşinâsların adedi, (çeşitli vesilelerle âsitâneyi ziyaret edenler dışında) Büyük İtrî'den, neyzen bestekâr Gavsî Baykara'ya kadar yaklaşık kırkbeş isimli bir listeyi oluşturmaktadır.

Âsitânedeki hizmette bulunmuş son kudûmzenbaşı ve na'thân Hâfız Ahmed (Irsoy) Efendi olduğu gibi, son neyzenbaşı da bestekâr, müzikbilimci Raûf Yektâ Bey'dir. Her ikisinin de talebesi olması hasebiyle,

son devir üstâdlarından kudûmzenbaşı, bestekâr Sadettin Heper'in de (10. 5. 1889 – 11. 5. 1980) Yenikapı Mevlevîhânesi'nin mânevî havasını teneffüs eden bahtiyârlar arasında olduğunu kaydedelim. Yenikapı Mevlevîhânesi'nden yetişen son mûsikîşinâs ise, dergâhın son şeyhi Seyyid Mehmed Abdülbâki Efendi'nin oğlu, dede, neyzen ve aşağıda güftesi yer alan ünlü Süznâk şarkının bestekârı, merhûm Gav-

sî (Baykara) Dede (24. 3. 1902 – 15. 11. 1967)'dir ki üstâd bu eserinde, hayatlarıyla, hâtıralarıyla üçyüzelli yıllık muhteşem bir kültür – medeniyet hârikasına, âdetâ rakik bir hâtime çekmiş gibidir:

“Dokunma kalbime zirâ çok incedir kırılır / O tıpkı mâbede benzer ki orda hıçkırılır / Gülersen aşkıma gönlüm harâb olur yıkılır / O tıpkı mâbede benzer ki orda hıçkırılır”

Süheyl Ünver'in çizgileriyle Yenikapı Mevlevîhânesi.